

СПІВВІДНОШЕННЯ ОГЛЯДУ З ІНШИМИ ПРОЦЕСУАЛЬНИМИ ДІЯМИ ЗА КПК УКРАЇНИ

О. ЗАРУБЕНКО,
ад'юнкт кафедри кримінального процесу
(Національна академія внутрішніх справ, Україна)

SUMMARY

In the article are considered common and different provisions between review as independent investigatory (detective) action and investigative experiment, search, submission for identification, arrest of correspondence, appointment of expertise according to the Criminal Procedure Code of Ukraine.

Keywords: investigative review, procedural action, pretrial investigation, criminal proceedings.

У статті розглядаються спільні та відмінні положення між оглядом як самостійною слідчою (розшуковою) дією та слідчим експериментом, обшуком, пред'явленням для впізнання, накладенням арешту на кореспонденцію, призначенням експертизи за КПК України.

Ключові слова: слідчий огляд, процесуальна дія, досудове розслідування, кримінальне провадження.

В статье рассматриваются общие и различные положения между осмотром как самостоятельным следственным (розыскным) действием и следственным экспериментом, обыском, предъявлением для опознания, наложением ареста на корреспонденцию, назначением экспертиз по УПК Украины.

Ключевые слова: следственный осмотр, процессуальное действие, досудебное расследование, уголовное производство.

Постановка проблеми. В ході досудового розслідування злочинів доволі розповсюдженими є ситуації, коли слідчому доводиться самому вибирати, яку саме процесуальну дію слід провести. У таких випадках важливо визначити, чи зможе певна дія сприяти досягненню пізнавальної мети на тому чи іншому етапі досудового розслідування.

З огляду на це, проблема співвідношення процесуальних дій має не лише теоретичне, а й практичне значення. Правильний вибір процесуальної дії, необхідної у кожному конкретному випадку, сприятиме оптимізації процесу розслідування злочинів при провадженні кримінально-процесуальної діяльності.

Огляд як слідча дія дає можливість в процесі кримінального провадження отримати різноманітну важливу інформацію про обставини вчиненої події. При проведенні огляду слідчий безпосередньо сприймає обстановку місця події та інші матеріальні об'єкти, вивчає їх, виявляє і досліджує сліди та речові докази, вивчає сутність вчиненого, встановлює механізм події, оцінює результати огляду, фіксує обстановку місця події, предмети і сліди з метою подальшого їх використання в процесі розслідування [1, с. 61-62].

Питанням співвідношення огляду з іншими слідчими діями присвячені роботи Ю. П. Аленіна, Р. С. Белкіна, М. І. Єнікєєва, В. П. Колмакова, М. М. Михеєнка, В. І. Попова, А. П. Рижакова та деяких інших.

Актуальність. Праці зазначених вчених-юристів дають можливість слідчому отримати інформацію про співвідношення спільних і відмінних рис огляду та інших суміжних слідчих дій, порівняти процесуальну регламентацію і тактику їх проведення, визначити дотичні моменти і положення, що різняться,

а у підсумку – обрати ту слідчу дію, проведення якої у найбільшій мірі необхідне у конкретній слідчій ситуації. Ці положення ще більш важливі і актуальні в умовах прийняття Верховною Радою України 13 квітня 2012 року нового Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК, якщо інше не зазначене), що набрав чинності 19 листопада

2012 року.

Метою публікації дослідження питання щодо співвідношення огляду з іншими процесуальними діями за КПК України.

Виклад основного матеріалу. Значна схожість основних процесуальних і деяких тактичних засад регламентації та проведення спостерігається між оглядом та слідчим експериментом. Ці дві слідчі (розшукові) дії врегульовуються в одній главі 20 КПК і норми багатьох статей цієї глави розповсюджуються як на проведення слідчого експерименту, так і огляду. Зокрема, відповідно до загальної норми частини 1 статті 233 КПК, ніхто не має права проникнути до житла чи іншого володіння особи з будь-якою метою (незалежно від того, чи потрібно провести огляд, обшук чи слідчий експеримент – О. 3.) інакше як лише за добровільною згодою особи, яка ними володіє, або на підставі ухвали слідчого судді чи у випадках невідкладності. Ця процесуальна норма деталізується у частині 5 статті 240 КПК, де зазначається лише про добровільну згоду особи або наявність ухвали слідчого судді за клопотанням слідчого, погодженим з прокурором. Випадки невідкладності при проведенні

слідчого експерименту в житлі чи іншому володінні особи, на відміну від огляду цих об'єктів, у КПК наразі не передбачаються.

Огляд як самостійна слідча (розшукова) дія і в інших аспектах подібна до слідчого експерименту. При проведенні слідчого експерименту можливо не лише виявити, а й вилучити сліди чи інші матеріальні об'єкти, які при цьому підлягають обов'язково огляду. Дана слідча дія відповідно до частини 1 статті 240 КПК проводиться з метою перевірки і уточнення відомостей, які мають значення для встановлення обставин кримінального правопорушення. У цих випадках слідчий може виїхати на місце і в присутності понятих, а в необхідних випадках з участю спеціаліста, свідка, потерпілого, підозрюваного відтворити дії, обставини, обставини певної події, провести необхідні дослідження чи випробування.

Слідчий експеримент є досить складною слідчою (розшуковою) дією за особливостями організації і процесуального порядку проведення та характером тактичних прийомів, які при цьому застосовуються. Від огляду він відрізняється перш за все тим, що в процесі проведення огляду слідчий сприймає не саму подію, а її сліди, відображення, тоді як при проведенні слідчого експерименту сприймається і подія, і її результат. Під час огляду слідчий відшукує і фіксує матеріальні сліди, об'єкти. Натомість у ході проведення слідчого експерименту дослідженню піддаються різні за змістом джерела доказів, у тому числі дані огляду місця події, показання обвинувачених, свідків, потерпілих [2, с. 46]. Різняться між собою також мета та методи проведення цих двох слідчих (розшукових) дій, їх засоби і завдання, місце і час проведення, отримані при цьому результати.

Із оглядом також співвідноситься *обшук*. Огляд і обшук відрізняються від інших слідчих (розшукових) дій своєю пошуковою спрямованістю. Хоча огляд і має деякі співпадаючі риси з іншими слідчими діями, у той же час він принципово відрізняється від них як за своєю процесуаль-

ною природою, так і тактикою проведення.

Так, сутність огляду включає у себе виявлення, збирання, закріплення слідів і речових доказів, які у подальшому використовуються з метою встановлення відомостей про подію злочину, особу, яка його вчинила та інші важливі для кримінального провадження обставини. При огляді слідчий за допомогою органів чуття переконається в існуванні й характері фактів, що мають істотне значення для справи. При цьому огляд передбачає пошукові дії, однак заходи примусового характеру при його проведенні, за загальним правилом, відсутні. Виняток складає лише огляд житла чи іншого володіння особи, що, як і обшук житла чи іншого володіння особи, проводиться за ухвалою слідчого судді.

Сутністю обшуку є примусовий пошук і вилучення речових доказів, цінностей, та інших об'єктів, які можуть знаходитися у певному приміщенні або місці чи в якій-небудь особі.

Незважаючи на різницю мети, умов проведення і процесуальної регламентації, психологічна основа огляду і обшуку однакова. При обшуку, як і при огляді слідчому властивий аналогічний психологічний настрій, він проявляє цілеспрямовану увагу та професійне спостереження за учасниками проведення цих двох слідчих (розшукових) дій. Пошукова діяльність слідчого в процесі огляду неможлива без аналітичного мислення, творчого уявлення, за допомогою яких формуються відповіді на питання, що виникають в ході огляду, моделюється механізм події злочину. Тож позитивні результати огляду і обшуку обумовлюються не лише спостережливістю слідчого, але і вмінням зрозуміти психологічний склад злочинця, його наміри, логіку поведінки.

Робота слідчого під час огляду відбувається за схемою: пошук слідів та їх співставлення, моделювання особи злочинця, відновлення механізму злочину. Особа злочинця, його дії, наміри подумки відтворюються слідчим на основі виявлення і розуміння

слідів цих дій. Це надає можливість відшукати матеріальні сліди злочину, їх вилучити і досліджувати.

Натомість при обшуку, як вважає В. І. Попов, має місце зворотний рух психологічних процесів. На основі показань осіб, які знають обшукуваного, вивчення різноманітного характеризуючого матеріалу, особистих спостережень, слідчий моделює психологічний стан обшукуваної особи, і враховуючи його настанови, нахили, навички, намагається визначити, де і як в даній обстановці вона зробила схованку [3, с. 37].

Як цілком слушно зазначає В. П. Колмаков, відмінність обшуку від огляду, крім деяких процесуальних відмінностей, що не вимагаються при огляді, полягає у тому, що завданням обшуку є виявлення і вилучення у визначених осіб чи приміщеннях, як правило, прихованих об'єктів [4, с. 109].

При огляді необхідно є наявність лише фактичних підстав для його проведення, а юридичні підстави (винесення постанови, ухвали), на відміну від обшуку, як такі відсутні (крім огляду житла чи іншого володіння особи, де передбачається наявність ухвали слідчого судді). Крім того, починаючи огляд, слідчий не знає і не може передбачити, які об'єкти він виявить. Готуючись до обшуку, слідчий має достатні підстави вважати, що відомості про обставини вчинення кримінального правопорушення, зняття злочину або майно, яке знайдеться в результаті його вчинення, чи розшукуваних осіб можна виявити при проведенні зазначеної слідчої (розшукової) дії (частина 1 статті 234 КПК).

При проведенні огляду та обшуку виявлення і вилучення об'єктів є лише першим етапом, за яким відбувається вивчення їх ознак і властивостей, оцінка, з'ясування за їх допомогою обставин справи. Проте об'єкти обшуку вилучаються в примусовому порядку, а при проведенні огляду – за загальним правилом без застосування заходів процесуального примусу.

З оглядом співвідноситься та-

кож пред'явлення для впізнання. Закон надає право слідчому у разі необхідності пред'явити для впізнання особу або річ раніше допитаною особою, яка впізнає (статті 228-232 КПК). Суть цієї слідчої (розшукової) дії полягає в у розумовому порівнянні особою, що впізнає, об'єктів з тим об'єктом, який вона бачила раніше, сприйняла його прикмети і описала їх у протоколі свого допиту, з метою його ототожнення чи встановлення групової належності.

При пред'явленні для впізнання впізнаючий проводить огляд пред'явлених йому об'єктів. Однак такий огляд не є одним із видів слідчого огляду, тому що при проведенні пред'явлення для впізнання встановлюється лише наявність чи відсутність раніше відомих впізнаючому ознак впізнаваного об'єкта, тоді як слідчим оглядом виявляються раніше невідомі ознаки об'єкта, що оглядається [5, с. 153].

Співвідноситься огляді з такою процесуальною дією, як *накладення арешту на кореспонденцію*. Для того, щоб накласти арешт на кореспонденцію (за КПК України від 13 квітня 2012 року – негласна слідча (розшукова) дія), потрібна наявність достатніх підстав вважати, що поштово-телеграфна кореспонденція певної особи іншим особам або інших осіб їй може містити відомості про обставини, речі і документи, які мають значення для досудового розслідування. Для того, щоб виявити ці дані про вчинення злочину або ознаки речей чи документів, у слідчого виникає необхідність їх огляду. У частині 1 статті 262 КПК вказується, що огляд затриманої кореспонденції проводиться в установі зв'язку, якій доручено здійснювати контроль і затримувати цю кореспонденцію, за участю представника цієї установи, а за необхідності – за участю спеціаліста. У присутності зазначених осіб слідчий вирішує питання про відкриття і оглядає затриману кореспонденцію.

При проведенні цього огляду слідчий використовує загальні тактичні прийоми, притаманні таким видам огляду, як огляд речей чи документів, визначений у

частині 1 статті 237 КПК. Істотна відмінність огляду кореспонденції від вказаних видів огляду полягає у тому, що огляд кореспонденції є складовою частиною самостійної негласної слідчої (розшукової) дії – накладення арешту на кореспонденцію, процесуальний порядок проведення якої визначений у окремій главі 21 КПК. При цьому основна мета такої дії – виявлення в кореспонденції речей (у тому числі речовин), документів, що мають значення для досудового розслідування. Відповідно, процесуальний порядок огляду кореспонденції визначається окремою статтею 262 КПК. Натомість огляду як самостійній слідчій (розшуковій) дії присвячено у КПК статті 233, 237, 238 та деякі інші.

Можна сказати і про співвідношення огляду з такою слідчою дією, як *призначення експертизи*, сутністю якої є дослідження виявлених в ході розслідування матеріалів та об'єктів експертами за дорученням слідчого з використанням новітніх досягнень науки і техніки, що надає реальну можливість здобувати відомості про факти, які мають важливе значення для виконання завдань кримінального судочинства.

На місці події нерідкісними є випадки, коли при візуальному спостереженні предметів неможливо виявити та зафіксувати невидимі або слабовидимі сліди-мікрооб'єктів, папілярні візерунки. У такому випадку виявлені предмети описуються, належним чином упаковуються та направляються в експертно-криміналістичні заклади для виявлення і закріплення слідів.

Відповідно до частини 1 статті 242 КПК експертиза проводиться експертом за зверненням сторони кримінального провадження або за дорученням слідчого судді чи суду, якщо для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, необхідні спеціальні знання. Виявлення матеріальних об'єктів, що у потребують дослідження, відноситься до завдань слідчого, але не експерта. Питання про те, чи необхідні спеціальні знання для вирішення питань, що вини-

кли, слідчий, згідно з частиною 1 ст. 40 КПК в кожній конкретній ситуації вирішує самостійно, крім випадків обов'язкового проведення експертиз, визначених у частині 2 статті 242 КПК.

Призначення експертизи відрізняється від слідчого огляду метою та процесуальним порядком проведення. Процес виявлення, дослідження об'єктів та предметів на місці огляду здійснюється, як правило, без винесення про те відповідної постанови, а при проведенні експертизи має бути письмове звернення сторони кримінального провадження, у тому числі слідчого як представника сторони обвинувачення. Також ці слідчі дії різняться за суб'єктами їх проведення. Як вірно зазначає Ю. П. Алєнін, одна із особливостей експертизи як засобу доказування в кримінальних справах полягає в тому, що за її допомогою досліджуються матеріали, які збираються самим слідчим. Тому ефективність використання результатів експертизи залежить насамперед від ефективності діяльності самого слідчого у виявленні відповідних об'єктів [5, с. 484].

На думку А. П. Рижаківа головною відмінністю огляду від інших слідчих дій є те, що при його проведенні не можна застосовувати примус. Коли потерпілий виступає проти огляду його квартири і не пускає на місце події, слідчо-оперативна група не вправі проводити огляд. Якщо на те є підстави, можна приступити до проведення обшуку, в процесі якого буде здійснено огляд і вивчення обстановки, тобто по суті проведено огляд, але не як самостійна слідча дія, а лише як частина іншої – обшуку [6, с. 77]. На наш погляд, ця точка зору підлягає уточненню. Відповідно до частини 3 статті 233 КПК України, слідчий має право до постановлення ухвали слідчого судді увійти до житла чи іншого володіння особи лише у невідкладних випадках, пов'язаних із врятуванням життя людей та майна чи з безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні злочину. Тож за відсутності дозволу особи, яка володіє житлом, але наявності випадків невідклад-

ності можливим є проведення як огляду, так і обшуку житла чи іншого володіння особи.

Отже, огляд – це самостійна слідча (розшукова) дія, що визначена у главі 20 КПК та має спільні риси з іншими процесуальними діями. При його проведенні здійснюється пошук, виявлення і безпосереднє сприйняття матеріальних об'єктів, їх попереднє дослідження щодо ознак, властивостей, стану, взаємного розташування тощо.

Разом з тим, з визначення огляду видно, що ця слідча (розшукова) дія має ряд ознак, за якими вона може бути відмежована від інших суміжних процесуальних дій, при проведенні яких також має місце огляд місцевості чи окремих об'єктів. Необхідність такого розмежування має як теоретичне, так і практичне значення. Адже процесуальні дії відрізняються між собою за метою, складом учасників, процесуальним порядком, тактичними прийомами проведення. Саме тому визначення їх сутності має важливе значення насамперед для практичної діяльності з розслідування злочинів, зокрема, при вирішенні слідчим питання, яку саме слідчу дію і з якою метою необхідно провести, який при цьому можливо одержати результат і як його використати у майбутньому.

Список використаних джерел:

1. Фирсов Е.П. О понятии следственного осмотра / Е. П. Фирсов // Теория и практика криминалистики и судебной экспертизы. – Саратов, 1978. Вып. 2. – С. 61-62.
2. Лившиц Е. М., Белкин Р. С. Тактика следственных действий / Е. М. Лившиц, Р. С. Белкин. М.: «Новый юрист», 1997. – 176 с.
3. Попов В. И. Аспекты совершенствования осмотра и обыска / В. И. Попов // 50 лет советской прокуратуры и проблемы совершенствования предварительного следствия / Ленинград, 1972. – С. 36-39.
4. Колмаков В. П. Избранные труды по криминалистике / В. П. Колмаков. – М.: Юрид. лит., 2008. – 399 с.
5. Кримінально-процесуальне право України: Підручник / За заг. ред. Ю. П. Алєніна. – Х.: ТОВ «Одіссей», 2009. – 816 с.
6. Рыжаков А. П. Следственные действия / А. П. Рыжаков. М.: ИНФРА, 2001. – 137 с.

НАЗНАЧЕНИЕ НАКАЗАНИЯ ЗА НЕЗАКОННУЮ ПЕРЕПРАВКУ ЛИЦ ЧЕРЕЗ ГОСУДАРСТВЕННУЮ ГРАНИЦУ УКРАИНЫ

В. ФЕДОСЕЕВ

SUMMARY

In this article questions of determination of a penalty for unlawful transportation of persons through the state border of Ukraine are being solved. Arguments for improvement liability for this crime are also given in this statement.

Key words: penalty, determination of a penalty, incarceration, fine, special confiscation, remission of a penalty.

В статье рассматриваются вопросы назначения наказания за незаконную переправку лиц через государственную границу Украины. Приведены аргументы по совершенствованию ответственности за это преступление.

Ключевые слова: наказание, назначение наказания, лишение свободы, штраф, специальная конфискация, освобождение от наказания.

Постановка проблеми. Україна уделляє наказанню значительную роль на уровне как Основного Закона государства, который гарантирует основные права и свободы человека и гражданина, так и уголовного законодательства. Единственным основанием уголовной ответственности является совершение лицом общественно опасного деяния, содержащего состав преступления, предусмотренный УК Украины (ст. 2 УК). В соответствии со ст. 62 Конституции «лицо считается невиновным в совершении преступления и не может быть подвергнуто уголовному наказанию, пока его вина не будет доказана в законном порядке и установлена обвинительным приговором суда».

Проблемами наказания в разное время занимались такие научные деятели, как П.П. Андрушко, В.И. Антипов, Л.В. Багрий-Шахматов, М.И. Бажанов, Ю.В. Баулин, Я.Н. Брайнин, В.Н. Бурдин, И.Н. Гальперин, О.П. Горох, Л.В. Дорош, С.И. Дементьев, В.К. Дуюнов, И.И. Карпец, О.П. Козлов, Н.И. Коржанский, Г.А. Кригер, М.И. Мельник, В.Д. Меньшагин, П.П. Осипов, В.В. Полтавец, Ю.А. Пономаренко, В.А. Попрас, Г.Г. Собко, В.В. Сташис, В.Я. Тацкий, В.И. Тютюгин, О.Л. Цветинович, Н.Д. Шаргородский и др.

Актуальность темы. Согласно ч. 1 ст. 50 (Понятие наказания и его цель) УК Украины наказание является мерой принуждения, которое применяется от лица государства по приговору суда к лицу, признанному виновным в совершении преступления, и состоит в предусмотренном законом ограничении прав и свобод осужденного.

Статьей 51 (Виды наказаний) УК установлен исчерпывающий перечень видов наказаний. Определяя систему наказаний, законодатель тем самым создает основу для построения санкций в соот-

ветствующих статьях Особенной части УК, в которых предусмотрены отдельные виды и пределы наказаний [4, с. 356].

Построение системы наказаний с учетом их строгости отвечает гуманистическим идеям. Система наказаний дает возможность суду обеспечить при назначении наказания необходимую его индивидуализацию. Назначая наказание, суд, руководствуясь п. 3 ч. 1 ст. 65 (Общие принципы назначения наказания) УК, учитывает степень тяжести совершенного преступления, виновное лицо и обстоятельства, которые